

Key words: schizophrenia, addyktsiya, psychoactive substances types taking psychoactive substances.

Овсянніков Марк Вадимович – доктор медичних наук, асистент кафедри психіатрії Ростовського державного медичного університету, м.Ростов-на-Дону, Росія.

УДК 159.9:316.62

Пілецька Л. С.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В статті обґрунтовано необхідність побудови структурно-функціональної моделі професійної мобільності особистості. Виокремлено такі її структурні складові: когнітивну, операційно-дієву, ціннісно-мотиваційну, які інтегруються в соціально-професійну компетентність і проявляються в соціально-психологічному просторі особистості. Визначено рівні реалізації структурно-функціональної моделі професійної мобільності особистості: суб'єктний, соціальний, вчинковий. Показано, що у процесі фахової підготовки професійна мобільність виступає предметом формування, а отже, її складовою концепції підготовки фахівців у закладах освіти. Джерел – 15.

Ключові слова: професійна мобільність, структурно-функціональна модель, рівні реалізації.

Постановка проблеми. Професійна мобільність – це складноорганізований конструкт в структурі психологічного профілю особистості, який проявляється в процесі професійної кар'єри, і невід'ємний від соціокультурного середовища професійної діяльності та професійної взаємодії. Професійна мобільність за своєю природою соціальна, існує лише в соціальних системах, а її сформованість / несформованість залежить від того соціального й освітнього середовища, у якому відбувається становлення особистості спеціаліста-професіонала. В плані теоретико-методологічного аналізу зазначеного феномену доцільно створити структурно-функціональну модель і показати рівні її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковий обіг термін «мобільність» як рухливість, готовність до швидкого виконання завдання, уведений соціологами для визначення явищ, що характеризують переміщення соціальних груп та окремих людей у соціальній структурі суспільства (соціальна мобільність). Диференціація наукових уявлень про мобільність пов'язана з динамічністю соціальних процесів на сучасному етапі розвитку суспільства, що призводить до підвищення мобільності особистості за різноманітними «векторами їх соціального функціонування» (П. Сорокін).

Значну увагу дослідженню проблеми готовності особистості до самореалізації та мобільності приділяли психологи (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Борисюк, Ю. Бохонкова, О. Блинова, Г. Вайзер, П. Горностай, Ю. Дворецька, Н. Завацька, І. Зимня, Е. Зеєр, Є. Клімов, М. Кліщевська, О. Краснорядцева, О. Леонтєв, А. Маркова, Н. Михайлова, Л. Орбан-Лембрик, М. Пряжников, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, П. Шавир, А. Штейнмец та ін.).

Актуальними є дослідження професійної мобільності, її структури, видів (Є. Іванченко, С. Кугель, Л. Лесохіна, Л. Рибнікова, І. Шпекторенко та ін.). Дослідники (Л. Амірова, Л. Горюнова, Б. Ігошев, Ю. Калиновський, В. Ковальова, Л. Левченко, Р. Пріма, В.Тихонович, М. Шабонова та ін.) розглядають професійну мобільність як готовність до змін у професійному середовищі та як адаптаційні процеси (Ю. Дворецька, О. Нікітіна, І. Нікуліна та ін.). Теоретико-методологічні основи дослідження професійної

кар'єри, а відтак і вертикальної професійної мобільності у вітчизняній психології закладені розробками Л. Карамушки, О. Молл, В. Почебут, А. Толстої, В. Чикер та ін.

Проте проблема побудови структурно-функціональної моделі професійної особистості соціально-психологічних умов та чинників професійної мобільності в нових соціально-економічних умовах потребує глибокого вивчення.

Мета статті – розробити структурно-функціональну модель професійної мобільності особистості та показати рівні її реалізації.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. В ході дослідження ми припустили, що для ефективності прогнозування професійного розвитку фахівця доцільно створити модель професійної мобільності особистості, структурні компоненти якої слугуватимуть прообразом ефективної професійної діяльності в реальній практиці.

Модель професійно мобільного фахівця – це не тільки відображення якостей і окремих аспектів професійної діяльності, що можуть бути встановлені емпіричним шляхом, але й стандарт, еталон працівника такого рівня кваліфікації, який необхідно одержати як результат навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

На думку вчених (А. Андреев, І. Аітов, О. Леонтьев, А. Маркова та ін.), метою розробки моделі фахівця є розв'язання суперечності між зростаючим обсягом інформації, швидко змінюваними виробничими технологіями, якими необхідно оволодіти професійно мобільному спеціалістові і здатністю людини освоїти все пропоноване за конкретно відведений час. Схожою цьому є думка щодо того, що виявлені потреби й суперечності є одним із джерел інноваційних процесів у розробленні сучасних моделей підготовки спеціаліста для тих сфер діяльності, які трансформуються на вимогу часу [5; 11]. У створенні та обґрунтуванні структурної моделі професійної мобільності особистості ми брали за основу системний підхід.

На основі методологічної бази дослідження – міждисциплінарного, системно-генетичного підходів, досліджених науковцями аспектів професійної мобільності, а також системного розв'язання цієї проблеми в науці нами розроблена структурно-функціональна модель професійної мобільності особистості. Необхідність розробки згаданої моделі пов'язана з необхідністю виявлення і діагностики причин, що породжують виникнення труднощів соціальної адаптації молодих фахівців, вимагають корекції на етапі формування спеціаліста в навчальному закладі, а також із недостатнім висвітленням даної проблеми в науковій літературі [15].

Професійна мобільність виступає компонентом соціально-психологічної структури особистості, яку вважаємо за необхідне розглянути більш детально, оскільки складові цих двох систем тісно взаємопов'язані та містять низку спільних ознак. Л. Орбан-Лембрик [13; 14] на основі аналізу наукових досліджень стверджує, що базу соціально-психологічної структури особистості складає сукупність внутрішніх особливостей, властивостей і станів особистості. В основу соціально-психологічного розуміння особистості покладено її комунікативний потенціал, тобто те комунікативне ядро, той комунікативний світ особистості, який спричинює соціально-психологічне відображення реального соціуму, обмін інформацією, уміннями, цінностями, нормами. При цьому перехід зв'язків між соціальними відносинами індивіда та його внутрішніми спонукками опосередковується активністю особистості. Серед внутрішніх властивостей і поведінкових проявів особистості Л. Орбан-Лембрик виокремлює «Я-характеристики», ментальність, ціннісно-смыслову, потребово-мотиваційну й когнітивну сфери, емоційно-психічні стани, локус контролю, соціально-психологічний досвід, соціальні установки, статусно-рольові характеристики, соціально-психологічну компетентність, соціальну позицію. Д. Завалішина наголошує на тому, що ніяка професійна діяльність і особистісні новоутворення в ній неможливі без когнітивної активності суб'єкта, спрямованої як на пізнання професійного світу, так і на самопізнання [5]. Окрім усвідомлення себе як професіонала відбувається усвідомлення себе всередині професійного середовища, як складової професійного простору. Цей простір вміщує, як зазначає Н. Іванова, не лише

соціальне оточення – колеги, підлеглих, керівників професіонала, – не лише носії певних професійних норм. До нього входить і об'єкт діяльності, тобто та реальність, на яку особистість спрямовує власну активність. Професійний простір визначається як система об'єктів, з якими має справу професіонал, спільнота людей, з якими він взаємодіє, коло подій, які стосуються реалізації його професійних функцій, а також міра його задіяності в цих подіях [7; 8; 9].

Згідно з моделлю, професійна мобільність включає наступні структурні складові: когнітивну, операційно-дієву, ціннісно-мотиваційну, які інтегруються в соціально-професійну компетентність і проявляються в соціально-психологічному просторі особистості.

Когнітивна складова, включає в себе «Я-концепцію», рефлексивність, діалогічність, емпатійність, самоконтроль, саморегуляцію тощо. Більшість компонентів презентує професійно значущі якості фахівця відповідно до обраної спеціальності і складає зміст психологічного профілю особистості фахівця. Когнітивна складова професійної мобільності об'єднує професійно спрямований стиль мислення та здатність до навчання, учіння. Професійно спрямований стиль мислення відображає специфіку професійної діяльності, сприяє досягненню в ній успіху. Здатність до навчання та учіння є обов'язковою умовою для навчання у вищому навчальному закладі й наступного виконання професійних завдань. Когнітивний аспект включає в себе свідомий мисленевий аналіз усього, що стосується професійного розвитку – професійних знань та інформації, власної професійної позиції, мети та завдань діяльності тощо. Когнітивна активність нерозривно пов'язана з розвитком рефлексії, здатністю до адекватного самоаналізу, тобто є, по суті, свідченням функціонування професійної самосвідомості, відображенням ступеня її розвитку.

Операційно-дієва складова об'єднує в собі суб'єктивне відчуття приналежності до професійної спільноти, адаптацію до колективу, здатність до конкуренції, здатність до співробітництва, залежність/незалежність від соціальної оцінки, імідж. Успішна адаптація до колективу, сформованість таких важливих соціально-психологічних якостей, як здатність до конкуренції, співробітництво, створюють позитивне тло для розвитку професіоналізму, сприяють професійній самореалізації та забезпечують особистості необхідний рівень психологічного комфорту. Адекватне сприйняття соціальної оцінки, впевненість у собі, незалежність у прийнятті рішень та здійсненні вибору сприяють вільному професійному самовираженню та досягненню особистої мети.

Операційно-дієва складова реалізується через ступінь засвоєння практичних навичок та умінь, готовність до професійних випробувань, професійну діяльність. Особливого значення в реалізації даної складової набуває виробнича практика, під час якої можна перевірити та вдосконалити ступінь засвоєння практичних умінь і навичок. Тож дана складова об'єднує в собі всі прояви цілеспрямованої діяльності особистості на шляху до здобуття професії та професійної самореалізації, свідомі й несвідомі вчинки, різноманітні поведінкові прояви, частина з яких також може мати неусвідомлюваний характер.

Ціннісно-мотиваційна складова представлена мотивацією вибору та оволодіння професією, мотивацією трудової діяльності, спрямованістю, професійними цінностями. Позитивна внутрішня мотивація відіграє важливу роль у процесі оволодіння майбутньою професією. Рівень та якість засвоєння знань, умінь і практичних навичок студентами залежать значною мірою від того, наскільки навчання як процес здобуття фаху та особистого самовдосконалення значущий, підкріплений внутрішніми позитивними мотивами. Професійні цінності об'єднують індивідуальні, соціальні та абсолютні цінності особистості, а також зумовлюють ціннісно-орієнтаційну єдність професійної спільноти.

І результатом сформованості професійної мобільності особистості як зрілого суб'єкта власного життєвого шляху є соціально-психологічна компетентність. Соціально-психологічна компетентність розуміється як особливий мотиваційний стан -

готовність проявляти цілеспрямовану активність на основі отриманих психологічних знань [3; 12]. Концепція соціально-психологічної компетентності визначає соціальну поведінку особистості загалом та, в широкому сенсі, включає адаптивні здатності особистості та ефективність функціонування в певних соціальних ситуаціях. Атрибутами соціально-психологічної компетентності вважаються соціальні навички, цілеспрямовані можливості та міжособистісні відносини особистості, кожен з яких впливає на особисте життя індивіда та його психічне здоров'я. Це здатність бути толерантним до критики та до невизначеності, здатність змінювати себе, деструктивну поведінку, здатність висловити свою незгоду, вміння вибачитися, здатність виражати й приймати компліменти, починати та підтримувати розмови належним чином, вміння організувати свій час, відкрито виражати почуття і багато інших. Важливі компоненти соціально-психологічної компетентності – це насамперед вербальні та невербальні комунікаційні здатності, емпатія [11; 13; 14]. Структурні складові професійної мобільності та їх змістовні компоненти розглядалися нами у нерозривній єдності, рівень розвитку яких може розцінюватися як показник ступеню сформованості окремих підсистем та професійної мобільності загалом. Модельне проектування професійної мобільності особистості виходить на проблему реалізації структурних складових моделі в умовах вузівського середовища. Ми поділяємо думку Б. Ігошева щодо того, що при формуванні професійної мобільності особливого значення набувають такі принципи: принцип гуманізації освіти (освіта повинна забезпечувати умови не лише для засвоєння конкретних знань, умінь та навичок, але й для формування в учнів певних якостей особистості, ціннісних орієнтацій та установок); принцип випереджувального характеру освіти (вимагає трансформації його із соціального інституту відтворення людських ресурсів в інститут управління пільним розвитком через реалізацію суспільно значимих освітніх цілей); принцип неперервності освіти (зміна її структури, характеру зв'язків між різними рівнями, підсистемами, ланками; розширення форм одержання освіти; спрямованість на гнучке, оперативне задоволення освітніх потреб мобільної особистості, неперервного розвитку та зміни професійно-виробничої сфери, суспільства в цілому [11].

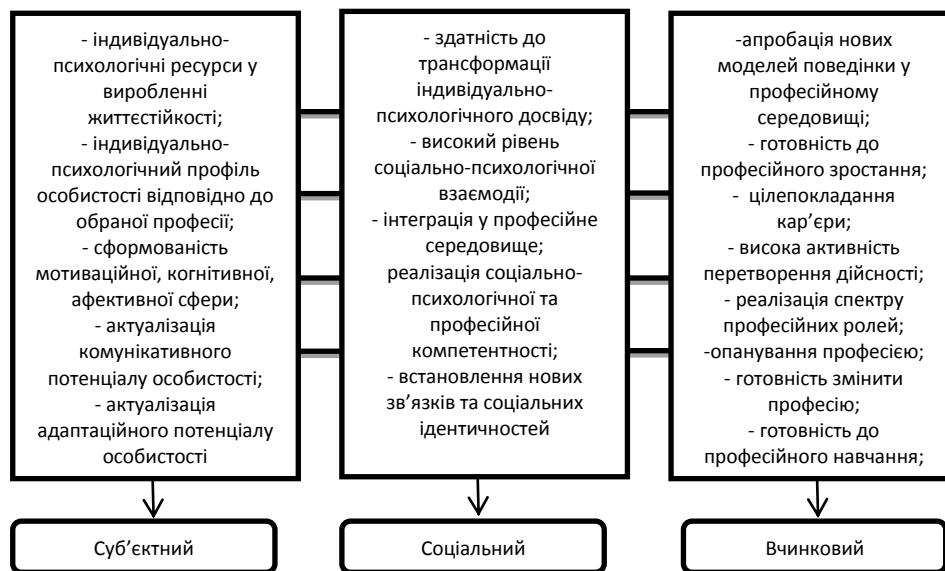

Рис. 1. Рівні реалізації структурно-функціональної моделі професійної мобільності особистості

Модель професійної мобільності особистості реалізується на таких рівнях: суб'єктному, соціальному, вчинковому (див. рис. 1). Змістовими характеристиками суб'єктного рівня є: актуалізація адаптаційного потенціалу; актуалізація комунікативного потенціалу; сформованість мотиваційної, когнітивної та афективної сфери; індивідуально-психологічний профіль особистості, відповідно до обраної професії; наявність індивідуально-психологічних ресурсів у виробленні життєстійкості. Ознаками прояву змістовного рівня є здатність до трансформації індивідуально-психологічного досвіду; високий рівень соціально-психологічної взаємодії; інтеграція у професійне середовище; реалізація соціально-психологічної та професійної компетентності; встановлення нових зв'язків та соціальних ідентичностей. На вчинковому рівні модель професійної мобільності реалізується в апробації нових моделей поведінки у професійному середовищі; готовності до професійного зростання; цілепокладанні кар'єри; високій активності перетворення дійсності; реалізації спектру професійних ролей; опануванні професією; готовності змінити професію; готовності до професійного навчання; участі в активному соціально-психологічному навчанні.

Висновки. Отже, соціально-психологічними основами професійної мобільності особистості вважаємо наявність суперечностей професійного розвитку, прагнення до внутрішньої свободи і творчої активності, реалізація індивідуально-психологічного потенціалу, досягнення акме професійної кар'єри.

Визначено, що інтегративною ознакою становлення професійно мобільного фахівця виступає стійка готовність особистості до динамічної професійної діяльності, яка зумовлює сукупність рис і характеристик як самої діяльності, так і її суб'єкта.

Показано, що у процесі фахової підготовки професійна мобільність виступає предметом формування, а отже, її складовою концепції підготовки фахівців у закладах освіти. Наголошується, що період навчання у вищому навчальному закладі є важливим досвідом соціального буття, періодом включення до нових соціальних груп, зокрема – до професійної спільноти, та формування якісно нових соціальних зв'язків, пов'язаних із професійною діяльністю. Визначено, що поєднання теоретичних та практичних компонентів професійної освіти в умовах інтегративного навчального середовища сприятиме становленню професійно мобільного фахівця.

Література

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Борис Герасимович Ананьев. — СПб. : Питер, 2001. — 288 с.
2. Бодров В. А. Личностная детерминация развития и преодоления психологического стресса / В. А. Бодров // Совладающее поведение. Современное состояние и перспективы / под ред. А. Л. Журавлева, Т. Л. Крюковой, Е. А. Сергиенко. — М. : Изд-во ИП РАН, 2008. — С. 235–256.
3. Бодалев А. А. Психолого-педагогические проблемы формирования личности / А. А. Бодалев // Личность и общение : изб. психологические труды. — М. : Международная пед. акад., 1995. — 328 с.
4. Вениге Ю., Йожа Е., Дьетвай Л. Структура и мобильность рабочей силы / [Пер. с венг.] / Ю. Вениге, Е. Йожа, Л. Дьетвай. — М. : Экономика, 1978. — 197 с.
5. Жизненный путь и профессиональная карьера специалиста / [под ред. В. И. Подшивалкиной]. — Кишинев : ИПФ, 1997. — 248 с.
6. Иванова В. В. Общие вопросы самосознания личности [Электронный ресурс] / В. В. Иванова. — Режим доступа : <http://www.psylib.ukrweb.net/books/ivanv01/index.htm>.
7. Иванова Н. Л. Изменения этнической и гражданской идентичности в новых общественных условиях / Н. Л. Иванова, Г. Б. Мазилова // Вопросы психологии. — 2008. — № 2. — С. 83–93.
8. Иванова Н. Л. Социальная идентичность и проблемы образования : [монография]. — Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2001. — 228 с.

9. Иванова Н. Л. Социальная идентичность и профессиональное становление личности : [монография]. – М. : Изд-во МАПН ; Ярославль : Аспект – Пресс, 2005. – 135 с.
10. Іванченко С. А. Професійна мобільність майбутніх фахівців: Навчально-методичний посібник / С.А.Іванченко. – Одеса, 2004.-120 с.
11. Игошев Б. М. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете: монография / Борис Михайлович Игошев. – М. : ВЛАДОС, 2008. – 201 с.
12. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.
13. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : [монографія] / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2009. – 528 с.
14. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості / Л. Е. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – К., 2004. – № 5(7). – С. 12–19.
15. Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості: соціально-психологічний аспект : [монографія] / Л. С. Пілецька. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2014. – 220 с.

References

1. Anan'ev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya / Boris Gerasimovich Anan'ev. — SPb. : Piter, 2001. — 288 s.
2. Bodrov V. A. Lichnostnaja determinacija razvitiya i preodoleniya psihologicheskogo stressa / V. A. Bodrov // Sovladajushhee povedenie. Sovremennoe sostojanie i perspektivy / pod red. A. L. Zhuravleva, T. L. Krjukovoj, E. A. Sergienko. – M. : Izd-vo IP RAN, 2008. – S. 235–256.
3. Bodalev A. A. Psihologo-pedagogicheskie problemy formirovaniya lichnosti / A. A. Bodalev // Lichnost' i obshhenie : izb. psihologicheskie trudy. – M. : Mezhdunarodnaja ped. akad., 1995. – 328 s.
4. Venige Ju., Jozha E., D'etvai L. Struktura i mobil'nost' rabochej sily / [Per. s veng.] / Ju. Venige, E. Jozha, L. D'etvai. – M. : Jekonomika, 1978. – 197 s.
5. Zhiznennyj put' i professional'naja kar'era specialista / [pod red. V. I. Podshivalkinoj]. – Kishinev : IPF, 1997. – 248 s.
6. Ivanova V. V. Obshhie voprosy samosoznaniya lichnosti [Elektronnyj resurs] / V. V. Ivanova. – Rezhim dostupa : <http://www.psylib.ukrweb.net/books/ivanv01/index.htm>.
7. Ivanova N. L. Izmeneniya jetnicheskoy i grazhdanskoj identichnosti v novyh obshhestvennyh uslovijah / N. L. Ivanova, G. B. Mazilova // Voprosy psihologii. – 2008. – № 2. – S. 83–93.
8. Ivanova N. L. Social'naja identichnost' i problemy obrazovaniya : [monografija]. – Jaroslavl' : Izd-vo JaGPU, 2001. – 228 s.
9. Ivanova N. L. Social'naja identichnost' i professional'noe stanovlenie lichnosti : [monografija]. – M. : Izd-vo MAPN ; Jaroslavl' : Aspekt – Press, 2005. – 135 s.
10. Іванченко С. А. Професійна мобільність майбутніх фахівців: Навчально-методичний посібник / С.А.Іванченко. – Одеса, 2004.-120 с.
11. Igoshev B. M. Organizacionno-pedagogicheskaja sistema podgotovki professional'no mobil'nyh specialistov v pedagogicheskom universitete: monografija / Boris Mihajlovich Igoshev. – M. : VLADOS, 2008. – 201 s.
12. Lomov B. F. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii / B. F. Lomov. – M. : Nauka, 1984. – 444 s.
13. Orban-Lembrik L. E. Psihologija profesijnoj komunikacii : [monografija] / L. E. Orban-Lembrik. – Chernivci : Knigi – HHI, 2009. – 528 s.
14. Orban-Lembrik L. E. Social'na povedinka jak sposib vijavu aktivnosti osobistosti / L. E. Orban-Lembrik // Social'na psihologija. – K., 2004. – № 5(7). – S. 12–19.
15. Pilec'ka L. S. Profesijna mobil'nost' osobistosti: social'no-psihologichnij aspekt : [monografija] / L. S. Pilec'ka. – Lugans'k : Vid-vo «Noulidzh», 2014. – 220 s.

Пилецкая Л. С.

Структурно-функциональная модель профессиональной мобильности личности

В статье обоснована необходимость построения структурно-функциональной модели профессиональной мобильности личности. Выделены следующие ее структурные составляющие: когнитивную, операционно-действенную, ценностно-мотивационную, которые интегрируются в социально-профессиональной компетентности и проявляются в социально-психологическом пространстве личности. Определены уровни реализации структурно-функциональной модели профессиональной мобильности личности: субъектный, социальный, поведенческий. Показано, что в процессе профессиональной подготовки профессиональная мобильность выступает предметом формирования, а, следовательно, и составляющей концепции подготовки специалистов в учебных заведениях. Источников - 15.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, структурно-функциональная модель, уровни реализации.

Piletska L. S.

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL OF PERSONALITY PROFESSIONAL MOBILITY

In the article the necessity of structural-functional model of professional mobility personality. Author determined following its structural components: cognitive, operational and effective, value-motivation, which are integrated into the social and professional competence and manifested in the social and psychological space personality. The levels of implementation of structural and functional model of occupational mobility of the individual, subjective, social, vchynkovyyu. It is shown that in the professional training of professional mobility serves the subject formation, and hence part of the concept of training in educational institutions. Sources - 15.

Key words: professional mobility, structural-functional model, the level of implementation.

Пілецька Любомира Сидорівна – доктор психологічних наук, професор кафедри соціальної психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ.

УДК 159.92

Провоторова Н.В.

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ЧИННИК ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглядаються особливості комунікативної культури соціальних працівників у відповідності з вимогами професії; проведено аналіз досліджень проблем комунікації в сучасній науці; виділено основні параметри, компоненти, характеристики комунікативної компетентності.

Ключові слова: соціальна робота, комунікативна культура, психологічна культура, комунікативна компетентність, професійна компетентність

Постановка проблеми. Актуальність вирішення проблеми професійної компетентності соціального працівника обумовлена тим, що в Україні у останні роки опинилась у ситуації соціальної нестабільності, а ефективна робота установ, покликаних вирішувати означені проблеми неможлива без висококваліфікованих працівників які досконало володіють усіма необхідними професійними навичками та вміннями.

У сучасному соціумі на перший план вийшли такі проблеми людини і суспільства як безробіття, бідність, біженці, морально-психологічний відчай, соціальна деградація... В кожному місті й селі, усіх статево-вікових групах, помешканнях і родинях - скрізь сьогодні